



Milli Aşireti Reisi 41. Hamidiye Alayı Komutanı İbrahim Paşa'nın Yemen'e Gönderilme Teşebbüsü

Cengiz Çakaloğlu *

ORCID: 0000-0003-3900-7069

Öz

II. Abdülhamid devrinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gerçekleştirilen en önemli uygulamalardan biri de konar-göçer aşiretlerden Hamidiye Hafif Süvari Alayları adıyla yeni bir teşkilat kurulmasıdır. 1891 yılında fiilen kurulmasına başlanan bu alayların sayısı Abdülhamid devrinin sonunda 65'e çıkmıştır. Alay çıkaran aşiretlerden biri de Milli Aşireti olmuştur. 41, 42, 43 ve 44. Hamidiye Alayları Milli Aşiretinden müteşekkil olup, aşiret reisi İbrahim Paşa 41. Alayın komutanıydı. 1904 yılı sonlarında Yemen'de İmam Yahya liderliğinde bir isyan çıkar. İsyanın günden güne büyümesi ve vilayet merkezi San'a şehrinin kuşatma altına girmesi üzerine Yemen'deki 7. Orduya dışarıdan takviye kuvvet gönderilmesine karar verilir. Yemen'e Hamidiye Alayı gönderilmesi fikri ilk olarak 1905 yılının Nisan ayında gündeme gelmiş ve üç Hamidiye Alayının gönderilmesi Seraskerlikte tartışılmıştır. Ancak 4. Ordu komutanının bunun bölgede zafiyet oluşturacağı düşüncesiyle karşı görüş bildirmesiyle bundan vazgeçildi. Konunun tekrar gündeme gelmesi aynı yılın Haziran ayında oldu ve bu doğrultuda bir padişah iradesi çıktı. Yalnız bu sefer üç değil iki Hamidiye Alayı Yemen'e gönderilecekti. İrade oldukça entrasandır. Çünkü Yemen'e gönderilecek iki alaydan birinin adı açık olarak belirtilmiş, diğerinin tespiti 4. Ordu komutanı Zeki Paşa'nın inisiyatifine bırakılmıştır. İradede açık olarak belirtilen alay, Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa'nın başında bulunduğu alaydır. Fakat bu karar İbrahim Paşa'ya tebliğ edilememiş ve İbrahim Paşa hiçbir zaman Yemen'e gitmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Hamidiye Alayı, İbrahim Paşa, Milli Aşireti, Yemen

Gönderme Tarihi: 27/07/2019

Kabul Tarihi:22/09/2019

* Doç. Dr. Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-Posta: c.cakaloglu45@hotmail.com

An Attempt To Send Ibrahim Pasha, The Commander of 41st Hamidiye Regiment and The Head of Milli Tribe

Abstract

One of the most important policies of Abdulhamid II was to establish a special military unit called Hamidiye Light Cavalry Regiments from nomadic tribes in Eastern and Southern Anatolia. Beginning first in 1891, the number of those regiments rose up to 65 until the end of Abdulhamid's reign. One of the tribes that contributed to those regiments was Milli tribe. 41st, 42nd, 43rd and 44th Hamidiye Regiments were derived from Milli tribe. Its leader İbrahim Pasha was appointed also as the commander of the 41st Regiment. At the end of 1904, an uprising led by İmam Yahya in Yemen broke out. Since it spread out quickly and became a bigger issue, the government decided to send aid to the 7th Army in Yemen. Infact, Military Head quarters had discussed sending some military corps, especially three regiments to Yemen earlier in April 1905. But since it was thought that the commander of the 4th Army would weaken military position in this region, no military corps was sent. In June, this was discussed again and as a result, the Sultan Abdulhamid issued a decree. According to the decree, two Hamidiye regiments would be sent to Yemen. Decree was rather interesting since it explained the name of only one regiment, while leaving the decision on the second regiment to Zeki Pasha, the commander of the 4th Army. One regiment Sultan Abdulhamid assigned to Yemen was İbrahim Pasha's regiment. However, İbrahim Pasha was never notified about the decree and he never went to Yemen.

Keywords: Hamidiye Regiment, İbrahim Pasha, Milli Tribe, Yemen

Received Date: 27/07/2019

Accepted Date: 29/09/2019

Инициатива отправки командующего 41-м полком Хамидие вождя племени Милли Ибрагима-паши в Йемен

Резюме

Одним из важных мероприятий во времена Абдул-Хамида II была организация кавалерийских полков Хамидие из кочевых племен в Восточной и Юго-восточной Анатолии. Начавшаяся в 1891 году организация к концу правления Абдул-Хамида насчитывала уже 65 полков. Одним из племен, собравших свое войско, было племя Милли. 41, 42, 43 и 44 полки Хамидие состояли из представителей племени Милли, где командующим 41-го полка был сам глава племени Ибрагим-паша. К концу 1904 года в Йемене произошло восстание под предводительством Имама Яхьи. С ростом данного восстания и осадой центра провинции города Саны было принято решение отправить вооруженную помощь 7-ой армии, дислоцированной в Йемене. Впервые идея отправить туда полк Хамидие возникла в апреле 1905 года, когда обсуждался вопрос об отправки в зону восстания трех полков. Однако от нее отказались, когда командующий 4-ой армией выразил мысль о возможном ослаблении в регионе. Вопрос повторно встал на повестку в июне того же года, и указ исходил от самого султана. На этот раз было решено отправить всего два полка. Указ вызывает особый интерес, так как имя одного из двух полков, отправлявшихся в Йемен, было четко определено, а назначение второго было отдано на выбор командующему 4-ым полком Зеки-паше. Названным в указе полком был полк под командованием главы племени Милли Ибрагима-паши. Однако, данный приказ не был передан Ибрагиму-паше, и он никогда не был в Йемене.

Ключевые слова: полк Хамидие, Ибрагим-паша, племя Милли, Йемен

Получено: 27/07/2019

Принято: 22/09/2019

Giriş

II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da meydana gelen önemli gelişmelerden biri de Hamidiye Hafif Süvâri Alayları adıyla yeni bir teşkilatın kurulması olmuştur. Şüphesiz, böyle bir teşkilatın kurulmasında bölgenin kendine özgü şartlarından kaynaklanan idarî, siyasî, askerî, dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler etkili olmuştur.¹

Teşkilatın kurulmasında rol oynayan faktörlerin başında, devletin bölge halkından bilhassa konar-göçer aşiretlerden asker alamaması gelmektedir. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılıp yerine yeni bir ordu kurulması ile birlikte askerî mükellefiyet usûlü uygulanmaya başlanmıştı. Ancak, bütün teşebbüslere rağmen, mükellefiyet usûlünün tam olarak uygulanması ve askerlik görevinin bütün Osmanlı vatandaşları arasında eşit olarak paylaştırılması hiçbir zaman mümkün olmamıştı. Farklı sebeplerle çeşitli bölge ve halk kesimleri askerlikten muaf tutulmuşlardı. Diğer yandan, herhangi bir muafiyet söz konusu olmadığı halde fiiliyatta bazı bölgelerde asker alımında sıkıntı yaşanmaktaydı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun durumu da böyle olup bölge halkından ve bilhassa konar-göçer aşiretlerden asker alınamamaktaydı.

Başlangıçtan beri devlet otoritesinin dışında kalarak askerlik yapmaya ve vergi vermeye alışmamış konar-göçer aşiretlerin bu durumunu bir şekilde değiştirmek gerekliydi. Bütün vatandaşların askerî yükümlülüklerini yerine getirecekleri bir ortamı oluşturmak devletin nihaî hedefi olmakla beraber, askerlik yapmaya alışmamış bir bölge insanını doğrudan askere almak kolay olmadığı gibi riskli sonuçlar doğurabilirdi. Bu yüzden, halkın askerliğe ısınmasını temin edecek bir ara formül bulunmaya çalışıldı. Ara formül de nizamiye askerliğinden farklı olarak yarı askerî yeni bir teşkilat kurulması şeklinde tezahür etti.

Cesaret, binicilik ve nişancılıklarıyla meşhur bölge halkı, devlet için tabii bir kaynak, bunlardan kurulacak yeni bir teşkilat, Osmanlı ordusunun en büyük yardımcısı olabilirdi. Yeni kuvvetten keşiflerde, çete muharebelerinde, dar geçitlerin tutulmasında,

¹Alayların kuruluş sebepleri hakkında bkz: Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1987, 29-33; Bayram Kodaman, “Hamidiye Hafif Süvari Alayları”, *İÜ, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 32, (1979): 438-442; Osman Aytar, *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna*, İstanbul: Peri Yayınları, 1992, 63-95.

ani baskınlarda, düşmanı yıpratma ve şaşırtmada istifade edilebilirdi.² Tamamen atlı bu yeni teşkilat, orduda en fazla ihtiyaç duyulan süvari kuvvetini artıracacağı gibi Rusya ve İran'a karşı elde alternatif bir kuvvet olacaktı.

Diğer yandan, kendi ağalarından başka kimsenin nüfuzu altına girmemiş olan aşiret halkı, bu vesile ile hiç olmazsa askerî yönden itaate alışmış olacaktı. Bunların ağalarına forma ve rütbe verilerek hükûmete ısındırılacak ve kumandanların emrine göre hareket etmenin bir vazife olduğunu öğreneceklerdi.³ Çıraklık devirlerini teşkilat sayesinde tamamlayacak olan aşiret kuvvetleri, sonunda kıymetli bir ordu haline gelebilirlerdi.

Hamidiye teşkilatına girme hususunda gönüllülük esas alındığından aşiretlere devlet tarafından teşkilata girmeleri yönünde herhangi bir baskı ve zorlama söz konusu olmamış, tam tersine aşiretler, teşkilata girmek için adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Hatta, müracaat eden her aşiretin talebi kabul edilmemiş, bir elemeye tâbi tutulmuşlardır.

Teşkilat ile devlet, konar-göçer aşiretlerin önüne iki şık koymuş olmaktadır: Aşiret mensupları ya teşkilata dahil olup teşkilatın getirdiği kurallar çerçevesinde askerlik hizmetini yapacak, veya Ahz-ı Asker (Asker Alma) Kanununa tâbi olarak herkes gibi normal nizamiye birliklerinde istihdam edileceklerdi. Bu nedenle, kayıt işlemlerini yürüten komisyon herhangi bir aşiret bölgesine girdiğinde iki ayrı defter tutmaktaydı. Aşiretin teşkilata girmeyi kabul eden askerlik çağındaki erkekleri bir deftere; girmeyenler de ayrı bir deftere kaydedilmekteydi. Bu şekilde, teşkilata girsin veya girmesin aşiretin askerlik çağındaki bütün erkeklerinin sayımı yapılmış olmaktadır.

Teşkilat esas itibarıyla, o tarihe kadar kontrol dışında kalmış, askerlik vazifesini yerine getirmeyen ve sayım imkânı bulunmadığından nüfusları bile bilinmeyen göçebe veya yarı göçebe aşiretlere yöneliktir. Askerlik yapma konusunda problem çıkarmayan veya zaten kontrol altında olan aşiretlerin teşkilata dahil edilmesi, teşkilatın temel amacına aykırıdır. Teşkilata girme konusunda istekli olan birçok aşiretin talebinin

²Kodaman, *Doğu Anadolu Politikası*, 31; Kodaman, *Süvari Alayları*, 440-441; S. Selçuk Günay, *Hamidiye Hafif Süvari Alayları (1890-1918)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983, 12.

³Mayefski, *Van, Bitlis Vilayetleri Askerî İstatistiki*, çev. Sadık Bey, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1330, 195.

reddedilmesi bu yüzdendir. Ancak, bu hususa her zaman dikkat edildiğini söylemek de mümkün değildir.

Teşkilata girmek, aşiretler açısından bir imtiyaz olarak değerlendirilmiştir. Şüphesiz, böyle bir değerlendirmenin çok çeşitli sebepleri vardır. Hamidiye teşkilatına dahil olanların nizamiye ordusu dışında tutulması ve böylece askerliklerini başka yerlerde yapma sıkıntısından kurtulmaları, aşiretlere tanınan vergi muafiyetleri, aşiretlerin kendi güvenliklerini devlet yardımıyla emniyet altına alma düşünceleri, mevcut sosyal ve politik durumlarını teşkilat vasıtasıyla resmîleştirme düşüncesi, aşiret reislerinin devlet katında itibar ve rütbesinin artması, aşiret ileri gelenlerinin subay addedilerek maaş almaları gibi hususlar böyle bir değerlendirmede rol oynayan faktörler olarak görülmektedir.⁴

Hamidiye Hafif Süvari Alayları söz konusu olduğunda, teşkilatın fikir babası olmasının dışında bölgedeki uygulayıcısı ve yirmi yıl gibi çok uzun bir süre aynı görevde kalmak suretiyle bölge tarihinde önemli izler bırakmış olan 4. Ordu komutanı Müşîr Mehmed Zeki Paşa⁵'nin adı ayrı bir yer tutar. 4. Ordu, bu tarihlerde Erzincan merkez olmak üzere Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamuretülaziz ve Trabzon vilayetlerini içine almaktaydı.

Hamidiye Süvâri Alaylarının kuruluşu ile ilgili ilk çalışmaların başlangıcı, 1890 yılının ilkbaharında ise de alayların fiilen kurulmaya başlaması, 1891 sonbaharında olmuştur. Zeki Paşa'nın başkanlığındaki komisyon marifetiyle yürütülen çalışmalar sonucunda, ilk olarak yirmi dört alay kurulmuştur. Bu sayı, 1892 yılı Temmuz ayında kırk altı⁶, aynı yılın sonunda ise elli ikiyi⁷ bulmuştur. Eski hızıyla olmasa bile, alay teşkiline sonraki yıllarda da devam edilmiş ve II. Abdülhamid devrinin sonuna kadar toplam altmış beş alay teşkil edilmiştir.

Alaylar iki ayrı hatta kurulmuştur. Bu hatlardan birincisi, kuzey hattı olup Erzurum, Van, Bitlis vilayetleri ile bağlı sancak ve kazaları içine almaktaydı. İkincisi ise, güney hattı olup Diyarbakır vilayeti ile bağlı sancak ve kazalardan meydana gelmekteydi.⁸ Musul'un batısından başlayıp güneyde Hamrin dağları, kuzeyde

⁴Kodaman, *Doğu Anadolu Politikası*, 37; Kodaman, *Süvari Alayları*, 448.

⁵Zeki Paşa'nın hayatı ve görevleri hakkında bkz: Cengiz Çakaloğlu, *Müşîr Mehmed Zeki Paşa (1835-1929)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999.

⁶COA, Y.MTV 63/2.

⁷COA, Y.MTV 73/46.

⁸Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İstanbul: İnsel Yayınları, 1970, 54-55.

Diyarbakır vilayeti ve batıda Deyrizor sancağı arasında bulunan çölden dolayı⁹, güney hattı, belgelerde “çöl ciheti” şeklinde de ifade edilmektedir.

Altmış beş Hamidiye Alayından altmışı 4. Ordu, beşi de Suriye Ordusu olarak adlandırılan 5. Ordu mıntikasındadır.¹⁰ 4. Ordu mıntikasındaki altmış alayın dağılımına bakıldığında, Van, Bitlis, Diyarbakır ve Erzurum vilayetlerinde yoğunlaştığı görülür. Sivas vilayetinde ise sadece Karapapak Mihrali Bey’in kurduğu 40. Hamidiye Hafif Suvâri Alayı vardır. Aynı mıntika içindeki Trabzon ve Mamuretülaziz vilayetlerinde alay kurulmamıştır.

Bütün alaylar ferik rütbesini taşıyan Hamidiye Alayları umûm kumandanına bağlıydı. Bununla birlikte, başlangıçtan itibaren alayların kurulmasında rol oynayan 4. Ordu komutanı Müşir Zeki Paşa, aşiret reislerinin asıl itibar ettikleri kişiydi. Umûm kumandanlığın merkezi Malazgirt idi.¹¹

II. Abdülhamid devrinde Hamidiye teşkilatının hukukî durumunu ortaya koyan iki nizamnâme çıkarılmıştır. 1891 tarihli ilk nizamnâme elli üç madde ve bir hatimeden¹², 13 Mayıs 1896 tarihli ikinci nizamnâme ise, mukaddime dışında yüz yirmi bir madde ve bir madde-i mahsûsadan meydana gelmekteydi.¹³

Milli Aşiretinin Hamidiye Teşkilatı İçindeki Yeri

Hamidiye teşkilatına dahil olan aşiretlerden biri de o tarihlerde Diyarbakır vilayeti sınırları içindeki Mardin sancağının Viranşehir kazasında bulunan Milli aşiretidir. Bölgenin en büyük aşiretlerinden biri olan Milli aşiretinin II. Abdülhamid devrindeki reisi İbrahim Paşa’ydı. İbrahim Paşa, Hamidiye teşkilatı fikrinin gündeme geldiği anda teşkilata girme konusunda ilk harekete geçenlerden biri oldu.

4. Ordu komutanı Müşir Zeki Paşa 1890 yılında ordu merkezi olan Erzincan’dan ayrılarak ordu mıntikasındaki konar-göçer aşiret liderleriyle görüşüp onların teşkilatla ilgili ön fikirlerini almıştır. Bu görüşmeler sırasında bir yandan aşiretlerin teşkilata karşı ilgisini ölçmeye, diğer taraftan da hangi aşiretin ne kadar alay çıkarabileceğini

⁹Ebubekir Hazım Tepeyran, “*Canlı Tarihler*”, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1944, 1: 333.

¹⁰Askerî Sahnâme, H.1326, 312-375.

¹¹İkdam, nr. 52, 22 Rebiülevvel 1312/22 Eylül 1894, 2.

¹²1891 tarihli nizamnâmenin tam metni için bkz: COA, İ.MMS 5204; *Düstur*, Ankara: (1.Tertip), 1939, 6: 990-998.

¹³İkinci nizamnâmenin tam metni için bkz: COA, Y.EE 113/6.

öğrenmeye çalışıyordu. Bu gezisi sırasında aşiretlerin alaylara katılmakta son derece arzulu olduğunu gördü.¹⁴

Yaptığı bu ön görüşmelerden sonra Erzincan'a dönen Zeki Paşa, alayların ilk teşkilatını gerçekleştirmek üzere, teşkilata girmek isteyen Erzurum, Van, Bitlis ve Diyarbakır vilayetlerindeki konar-göçer aşiretlerin reislerini Erzincan'a davet etmiştir. Zeki Paşa'nın davetini alan aşiret reisleri, 1891 yılı ilkbaharında Erzincan'a gelmeye başladılar. Alayların ilk işlemleri burada yapıldı. Ancak Erzincan'a ulaşan bu aşiret reisleri içinde Diyarbakır mıntıkasında bulunan ve henüz karla kaplı olan yollar dolayısıyla yolda beklemek zorunda kalan reisler yoktu.¹⁵ Bir başka ifadeyle Milli aşireti reisi İbrahim Paşa Erzincan'a ulaşan ilk kabile içinde bulunmuyordu.

Ordu merkezine giden ve ilk işlemleri tamamlanan aşiretlerin reisleri Padişah tarafından İstanbul'a davet edilmişlerdir. Erzincan'da toplanan aşiret reisleri ve beraberindekiler iki kabile halinde, Zeki Paşa tarafından Trabzon üzerinden İstanbul'a sevk edilmişlerdir. Birinci kabile, 17 Mart 1891 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır.¹⁶ Aşiret reisleri, Zeki Paşa'ya vadetmiş oldukları çıkaracakları asker ve kuracakları alay sayısını bir kere de Padişah'a ifade etmişlerdir.¹⁷

Ordu merkezi Erzincan'a sonradan ulaşan İbrahim Bey, Müşir Zeki Paşa ile görüşmüş ve Aşiretinden beşer yüz mevcutlu üç alay kuracağını vadetmiştir. Aynı görüşmede yine Diyarbakır mıntıkasındaki Miran Aşireti reisi Mustafa Paşa yine beşer yüz mevcutlu iki alay kuracağını ifade etmiştir.¹⁸ İbrahim Paşa'nın da içinde yer aldığı elli üç kişilik İkinci kabile, Erzincan'dan hareketle 21 Mayıs Perşembe günü Trabzon'a vardı. Kendilerine Değirmenderesi mevkiinde vali vekili, kumandan, hükûmet memurları, askerler, memleketin önde gelenleri, askerî muzıka ile İslâm ve Hıristiyan büyük bir kalabalık tarafından bir karşılama merasimi yapıldı. Kabile burada iki gün kaldıktan sonra 24 Mayıs'ta Avusturya kumpanyasına ait bir vapura binerek İstanbul'a doğru hareket etmiştir.¹⁹ 27 Mayıs 1891 tarihinde İstanbul'a ulaşan kabile Beşiktaş iskelesine çıkmış ve Yeni Kışla-i hümayûnda misafir edilmiştir.²⁰ Yaklaşık bir ay

¹⁴P. Averyanof, *Ondokuzuncu Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri*, Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1926, 134.

¹⁵COA, Y.MTV, 60/14.

¹⁶Ali Karaca,"Hamidiye Hafif Süvari Alayları Hakkında Bazı Tesbîtlere", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1995, 310.

¹⁷Averyanof, *Ondokuzuncu Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri*, 135.

¹⁸Sabah, nr. 975, 12 Şevvâl 1309 (10 Mayıs 1892), 2.

¹⁹Tercüman-ı Hakikat, nr. 3871, 5 Zilkade 1308/11 Haziran 1891, 3.

²⁰Tercüman-ı Hakikat, nr. 3859, 19 Şevvâl 1308/28 Mayıs 1891, 2.

İstanbul'da kalan kafiledelikler, ilk kabile gibi, Padişah tarafından kabul edilmişler, Zeki Paşa'ya vadettikleri alay sayısını bir kez daha tekrarlamışlar, çeşitli rütbe ve nişânlarla taltif edilmişler ve Padişaha aşiretleriyle ilgili çeşitli isteklerini iletmışlerdir. İkinci kabile, 24 Haziran akşamı İdare-i Mahsusa'nın Sakarya isimli vapuruna binerek İstanbul'dan ayrılmış²¹ ve 29 Haziranda Trabzon'a ulaşmıştır.²² Kafiledelikler tekrar Erzincan'a uğrayıp Zeki Paşa ile görüşükten sonra memleketlerine dağılmışlardır.

Böylece alayların ilk teşkilatları tamamlanmış olmaktadır. Sıra alayların fiilen teşkiline gelmişti. Yukarıda belirtildiği üzere alaylar Kuzey hattı ve Güney hattı olmak üzere iki hatta kurulmuştur. Milli aşireti Güney hattında yer almaktaydı. Ordu komutanı Zeki Paşa ilk olarak Kuzey hattındaki alayları teşkil etmek üzere beraberinde bir komisyon olduğu halde 1891 yılının Eylül ayı ortalarında Erzincan'dan ayrıldı.²³ Zeki Paşa'nın Kuzey hattındaki çalışmaları Aralık ayı başına kadar devam etti.²⁴

Zeki Paşa, “ Çöl ciheti” olarak adlandırılan Güney hattındaki işlemleri tamamlamak üzere 1892 yılının Nisan ayı ortalarında Erzincan'dan Diyarbakır'a doğru bir heyetle yola çıktı ve 28 Nisan 1892 Perşembe günü Diyarbakır'a vardı. Zeki Paşa'nın Diyarbakır'a geleceği haberi üzerine Vali (Sırrı Paşa) tarafından kendisine büyük bir karşılama merasimi hazırlanmıştı. Vilayet İdare meclisi azasından Abdülkadir Paşa ile Jandarma Redif kumandanı Azimet Bey bir miktar jandarma süvarisiyle, Zeki Paşa ve yanındakileri karşılamak üzere ileriye gönderildiği gibi, Diyarbakır Redif kumandanı Mirliya Hakkı Paşa da diğer bazı subaylarla beraber Maden'e kadar gitmişlerdi. Zeki Paşa ve beraberindeki heyet, başında Diyarbakır valisinin bulunduğu ve içinde Milli aşireti reisi İbrahim Paşa'nın teşkil ettiği Hamidiye Süvari alaylarının da yer aldığı büyük bir kalabalık Sinan Tepesi denilen yerde inşa edilen kasr civarında karşılandı. Sancak-ı Şerifin berâtı Talat Efendi tarafından okundu. Valinin yaptığı bir konuşmadan²⁵ sonra, sancağın devir-teslim töreni yapıldı. Diyarbakır müftüsü Elhac Ahmed Hilmi Efendi'nin duasından sonra Milli aşireti reisi İbrahim Paşa tarafından hazırlanan iki deve kurban edilerek merasim sona erdi. Zeki Paşa'nın Diyarbakır'a gelişinin üçüncü, yani cumartesi günü, heyet tarafından sur dışındaki kışla önünde

²¹Tercüman-ı Hakikat, nr. 3883, 19 Zilkade 1308/25 Haziran 1891, 2.

²²Tercüman-ı Hakikat, nr. 3887, 24 Zilkade 1308/30 Haziran 1891, 2.

²³COA, İ. Dahiliye, 97947.

²⁴Tercüman-ı Hakikat, nr. 4021, 5 Rebiülahir 1309/7 Kanunuevvel 1891, 1.

²⁵Vali Sırrı Paşa'nın yaptığı konuşmanın tam metni için bkz: Sırrı Paşa, *Mektûbât-ı Sırrı Paşa*, İstanbul, 1310, 2:7-9.

subay ve efradın isimleri tek tek okunup atların damgalanmasıyla Milli Aşiretinden üç Hamidiye alayı fiilen kurulmuş oldu.²⁶

Zeki Paşa ve beraberindeki komisyon, 28 Nisan'dan 26 Mayıs 1892 tarihine kadar Diyarbakır, Mardin, Nusaybin, ve Cizre'de çalışmalar yaptı. Bu çalışmalar sırasında Milli, Miran, Takuri, Kiki, Tayy, Hernus aşiretlerinden alaylar teşkil edildi ve alay sayısı, 26 Mayıs 1892 tarihinde kırk ikiye yükseldi.²⁷

1891 yılındaki bu çalışmalar neticesinde Milli Aşiretinden 41, 42 ve 43. Alaylar olmak üzere üç alay kurulmuştur. 41. Alay doğrudan İbrahim Paşa'nın komutası altındaydı.²⁸ 1905 yılına gelindiğinde yeni kurulan 63 ve 64. Alaylar ile birlikte²⁹ Milli aşiretinin çıkardığı alay sayısı beş olmuştu.

1891 yılındaki ilk gidişinden sonra, İbrahim Paşa'nın İstanbul'a ikinci defa gidişi 1896 yılında olmuştur. Milli aşireti reisi İbrahim Paşa komutasında olmak üzere beş bölüklü ve toplam sekiz yüz elli beş kişilik bir Hamidiye Alayı, 4. Ordu merkezi Erzincan'dan askerî ve mülkî erkân tarafından uğurlandıktan sonra Trabzon'a gitmiştir. Trabzon'dan 13 Ağustos 1896 tarihinde³⁰, kendilerini almak üzere İstanbul'dan gönderilen, Ali Saib Paşa kruvazörüyle, İdare-i Mahsûsa'nın Hudeyde, Mürüvvet ve Nimet- i Hüda vapurlarına bindirilen bu alayın iki yüz yetmiş beş kişilik ilk kafilesi 16 Ağustos, içinde İbrahim Paşa'nın da bulunduğu beş yüz seksen kişilik ikinci kafilesi 17 Ağustos 1896 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır. Bu alayı karşılamakla husûsî bir memur görevlendirilmişti. Kalabalık bir ahâlî kitlesinin de içinde bulunduğu bandolu bir karşılama merasiminden sonra, hayvanlarıyla beraber önce, Tophane-i Âmire talimhânesine ve buradaki yemekten sonra Unkapanı yoluyla Rami kışlasına sevk edilmişlerdir.³¹

1898 yılında umûm kumandanlık ile alaylar arasında bağlantıyı temin etme amacıyla yeni bir yapılanmaya gidilerek livalar kuruldu. Bu tarihe kadar kurulmuş olan elli yedi Hamidiye alayı, coğrafi yakınlıklarına göre yedi ayrı livaya taksim edildi. Bu yeni yapılanmada Milli aşiretinin teşkil ettiği üç alay, merkezi Mardin olan ve on

²⁶Sabah, nr. 975, 12 Şevvâl 1309 (10 Mayıs 1892), 2.

²⁷COA, Y.MTV, 63/2.

²⁸COA, Y.EE 81/42.

²⁹Şevket Beysanoğlu, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı (1894-1909)*, İstanbul: Diyarbakır Tanıtma Derneği Yayını, 1956, 168.

³⁰COA, Y.MTV, 357/44.

³¹Tercüman-ı Hakikat, nr. 53879 - 287, 8 Rebiülevvel 1314/17 Ağustos 1896, 1; nr. 5390 - 288, 9 Rebiülevvel 1314/18 Ağustos 1896, 1.

alaydan meydana gelen 6. Hamidiye livasının içinde yer almıştır. Bu liva içindeki diğer alaylar ise Karakeçili, Tayy, Miran ve Ertuşi aşiretlerinden meydana gelmekteydi. Merkezi Urfa olan ve beş alaydan oluşan 7. Hamidiye livası ise 5. Ordu mıntıkasındaydı. Bu livadaki alaylar Kays ve Berazi aşiretlerinden müteşekkildi.³²

Yemen'in Genel Durumu

Arabistan yarımadasının güneyinde yer alan Yemen, batıda Kızıldeniz, güneyde Aden körfezine bakar. Doğusunda Hadramut, kuzeyinde ise Asir bölgesi bulunur.³³ Yemen, stratejik, jeopolitik ve ticarî bakımdan büyük bir ehemmiyet taşır. Babülmendep boğazı, Perim adası ve Cibuti bu coğrafyanın önemini bir kat daha artırdığı gibi, Kızıldeniz'e geçişin kontrol altına alınmasını sağlar.³⁴

Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'ı fethi üzerine Yemen'de hutbe, Osmanlı padişahı adına okunmaya başlamış ise de burasının Osmanlı topraklarına katılması Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 yılındaki Hint seferi vesilesiyle Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur. Bununla birlikte Yemen'deki Osmanlı hakimiyeti kesintili olmuştur.³⁵

Son dönem Osmanlı tarihinde Yemen ile ilgili bir başlangıç noktası aramak gerekirse bu tarihin 1870 yılı olduğu görülecektir. Bu tarihten Yemen'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkış tarihi olan 1918 yılına kadar geçen kırk sekiz yıllık sürede Yemen'de meydana gelen olaylar, Türk milletinin hafızasında çok derin ve acı izler bırakmıştır.

Yemen'in tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra ilk büyük isyan, 1870 yılında Asir emiri Muhammed bin Ayz'ın liderliğinde çıktı. 1869 yılında Süveyş kanalının açılması bölgenin stratejik önemini artırmıştı. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Yemen'deki gelişmeleri daha yakından izlemeye başladı.³⁶

İşyanı bastırmak amacıyla Redif Paşa komutasındaki “*Fırka-i İhtiyatiye*” Yemen'e gönderildi. Redif Paşa'nın hastalanması üzerine, komutanlığına Ahmed Muhtar Paşa'nın tayin edildiği bu fırka, iki yıl içinde Yemen'de büyük bir askerî

³²COA, Y.EE 81/42.

³³İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyamları*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1994, 21.

³⁴Zekeriya Türkmen, “Mustafa Kemal Yemen'de; Seyyid İdris İsyasının Bastırılmasında Rolü ve Etkinliği”, *Askerî Tarih Bülteni*, sy. 40, (1996): 95.

³⁵Sırma, *Yemen İsyamları*, 48.

³⁶Ruznâme-i Ceride-i Havadis, nr. 1925, 6 Rebiülahir 1289/31 Mayıs/12 Haziran Çarşamba, 8534.

harekât gerçekleştirdi.³⁷ Harekât sonunda Yemen’de hem mülkî, hem de askerî alanda yeni bir teşkilatlanma yapıldı. Yemen valisi ve 7. Ordu komutanı olarak Ahmed Muhtar Paşa marifetiyle gerçekleştirilen bu yeniden yapılanma sırasında, askerî açıdan atılan en önemli adım San’a şehri merkez olmak üzere 7. Ordu adıyla yeni bir ordunun kurulmasıydı.³⁸

Fırka-i İhtiyatiye vasıtasıyla gerçekleştirilen harekât sonunda, Yemen’de ele geçirilen yerlerde idarî bir yapılanmaya da gidildi. Merkez San’a şehri olmak üzere San’a, Hudeyde, Ta’iz ve Asir sancaklarından meydana gelen Yemen vilayeti kuruldu.³⁹

1870-1872 yılları arasında yapılan askerî harekât sonunda Yemen’in tamamı ele geçirilemedi. Zeydî imamlarının karargâhının bulunduğu Yemen’in kuzeyindeki Su’de bölgesi ve civarı Osmanlı hâkimiyetinin dışında kaldı. Bu yüzden yukarıda isimlerini verdiğimiz ve devlet kontrolünde olan yerleşim birimleri idare dahili ve ele geçirilememiş olan yerler de idare harici bölgeler olarak isimlendirilmekteydi. İsyanlar da, öncelikle idare harici yerlerde başlayacak ve daha sonra idare dahilindeki yerlere yayılacaktır.

Yeni kurulan 7. Ordunun asker ihtiyacının temini önemli bir meseleydi. Yemen gibi uzun yıllar devlet otoritesi dışında kalmış, asayişin tam olarak sağlanamadığı bir bölgenin insanlarını doğrudan askere almak mümkün değildi. Yemen halkının büyük kısmı bedevî bir halde bulunduğu gibi, medenî olan kısmı da askerlikten korkmakta ve vilayet dışında istihdam edileceklerinden çekinmekteydiler. Bu yöndeki bir teşebbüs devlete bağlı ahalinin de kontrol dışındaki âsî kabilelerle birleşmesine sebep olabilirdi.⁴⁰ Kaldı ki, bu uygulamanın yapılabilmesi için öncelikle nüfus sayımı gerekiyordu. Ancak Osmanlı hâkimiyeti döneminde Yemen’de nüfus sayımı hiçbir zaman yapılamamıştı.

³⁷Bu harekâtın ayrıntısı için bkz. Elhac Ahmed Raşid Paşa, *Tarih-i Yemen ve San’a*, İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası, 1291, II; Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Evveli*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, 42-97.

³⁸Rüşdî Paşa, *Yemen Hatırası*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1325, 47-48. Bu ordu başlangıçta üçer taburlu beş piyade alayı, beş taliâ taburu, iki taburlu seyfarer topçu alayı, iki nakliye taburu, iki süvari bölüğü, bir istihkâm bölüğü ve bir esterli süvari müfrezesinden meydana gelmekteydi. Bkz. Atıf Paşa, *Yemen Tarihi*, İstanbul: Şirket Matbaası, 1326, 2:168; Ziya Şakir, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957, 32; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, Ankara: Genelkurmay Yayını, 1978, 3:5:207.

³⁹Ruznâme-i Ceride-i Havadis, nr. 2117, 7 Muharrem 1290/1 Mart/13 Mart Perşembe, 1; Mehmed Memduh, *Miftah-ı Yemen*, İstanbul: Matbaatü Hayriye ve Şürekası, 1330, 12; Tevfik Biren, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, İstanbul: Pınar Yayıncılık, 2006, 313.

⁴⁰Ali Emîrî, *Yemen Hatıratı*, (Türkçe yazma), Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri TRH 653, Tasnif nr. 355, v. 37-38.

Kurulan yeni ordunun asker ihtiyacının karşılanması amacıyla, mevcut uygulamada bir istisnaya gidildi. Diğer bütün ordular askerlerini kendi mntıklarından alırken, Yemen'deki 7. Ordunun nizamiye asker ihtiyacı 4. ve 5. Ordu mntıklarından karşılanmaya başladı.⁴¹ Bu yüzden, Yemen'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkışına kadar Yemen'e en fazla asker, bu iki ordu sınırları içinde yer alan vilayetlerden gönderilmiştir. Sonraları uygulama genişletilerek, diğer ordu dairelerinden de Yemen için asker alınmaya başlandı. Bu uygulamanın bir sonucu olarak, Rumeli ve Anadolu'da askerlik çağına gelen binlerce genç nizamiye askerliklerini Yemen'de yaptılar.

7. Ordunun asker ihtiyacının diğer ordu mntıklarından karşılanması ise çok önemli problemlerin doğmasına yol açmaktaydı. Bu problemlerin başında da, yüksek oranlara varan can kaybı ve ciddî ekonomik kayıp gelmekteydi. İklimi mutedil bölgelerden gelen bu askerler, sıcak Yemen iklimine uyum sağlayamadıkları için çeşitli hastalıklara yakalanmakta ve bu durum, çok sayıda zayıf verilmesine sebep olmaktaydı. Yemen'de sık sık yaşanan genel isyanlar, Osmanlı Devleti'nin bu tarihlerde içinde bulunduğu ekonomik sıkıntının asker üzerindeki yansımaları gibi faktörler bunlara eklenince Yemen, askerlerin gitmekten çekindiği bir yer haline gelmişti.

Olağan dönemlerde 7. Orduya gönderilen askerlerin dışında, olayların büyüyüp genel bir isyana dönüştüğü durumlarda, dışarıdan takviye nizamiye ve redif taburları sevk edilmiştir. Sonraki tarihlerde dışarıdan gönderilen taburların çokluğu ve gönderilme sıklığı göz önüne alındığında ise, Yemen'in devamlı olağanüstü bir durumda olduğu görülmektedir.

İbrahim Paşa'nın Yemen'e Gönderilmesine Karar Verilmesi

Eskiden beri bölgenin büyük aşiretlerinden biri olan Milli aşireti ve reisi İbrahim Paşa'nın pozisyonu Hamidiye teşkilatına girdikten sonra çok daha güçlü bir hale gelmişti. II. Abdülhamid devrinde Hamidiye alayı kuran aşiret reislerinin hemen hemen tamamı hakkında şikayetler vardır. Fakat bu şikayetlerde İbrahim Paşa'nın adı hepsinden ön plana çıkmaktadır. Daha ilk andan itibaren görülen bu şikayetler zamanla yoğunlaşmıştır. Hakkındaki bütün şikayetlere rağmen, İbrahim Paşa bildiğini yapmaya devam etmiştir. Bunda, Padişah ve 4. Ordu komutanı Zeki Paşa'nın kendisine olan güvenlerinin önemli etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Teşkilat kurulduğunda kaymakam

⁴¹Rüşdi, Paşa, *Yemen Hatırası*, 53; Tercümân-ı Hakikat, nr. 2582, 24 Rebiülahir 1304/8 Kanunusani 1302; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, 149.

rütbesini alan İbrahim Paşa, sonra miralaylığa ve 1902 yılı Aralık ayında da mirlivalığa terfi etmiştir.⁴² Özellikle mirliva rütbesini alarak paşa olması İbrahim Paşa'yı daha da cesaretlendirmiştir.

Milli aşireti ile Şammar, Aneze, Kiki, Karakeçili gibi bölgedeki çeşitli aşiretler arasındaki çatışmaların ardı arkası kesilmemekteydi. 1900 yılı başlarından itibaren İbrahim Paşa'nın halk ve aşiretler üzerinde kurduğu nüfuzun mahallî idare ve askerî makamlara kadar yaygınlaştığı görülmektedir. Urfa bölgesindeki köylere yaptığı baskınlar, halka yaptığı zulümler daha da artmış, himayesine aldığı mahallî idarecilerle birlikte otorite tanımaz hale gelmiştir.⁴³ İşte İbrahim Paşa'nın Yemen'e gönderilme kararı böyle bir ortamda çıktı.

1904 yılı sonlarında Yemen'de durum karıştı. İmam Hamidüddin'in 1904 yılı sonlarında ölümüyle, yerine oğlu Yahya geçti. Yahya, imamlığa geçer geçmez, bir isyan başlattı. Günden güne büyüyen isyan sırasında, çok sayıda şehir ve karakol düştüğü gibi, vilayet ve ordu merkezi olan San'a kuşatma altına girdi.⁴⁴ Böyle bir ortamda, Yemen'e takviye birlik gönderilmesinden başka çare yoktu.

Kuşatma altındaki San'a'ya yardım amacıyla, mesafenin yakınlığı dolayısıyla, ilk olarak Hicaz'dan Arif Hikmet Paşa komutasında üç buçuk taburluk bir kuvvet sevk edildi.⁴⁵ Daha sonra, Suriye'deki 5. Ordu mıntikasından Rıza Paşa komutasında nizamiye ve redif taburları gönderildiyse de Suriyeli askerlerin oluşturduğu bu taburların fayda yerine zararı oldu. Zira birtakım itaatsiz hareketlerde bulunan Suriyeli askerler, San'a'yı kurtarmaya giderken yolda karşılarına çıkan eşkıya ile çatışmaya girmekten kaçındılar.⁴⁶ Bu gelişmeler üzerine San'a, 20 Nisan 1905'te isyancılara terkedildi.⁴⁷

⁴²COA, İ.TAL 1320N-121.

⁴³İbrahim Paşa'nın bu dönemdeki faaliyetleri hakkında bkz: Selçuk Günay, "II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irakta Aşiret Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 2 (1995): 102-132; Fatih Ünal, "Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sy. 41 (2007): 183-204; Oktay Bozan, "20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği", *TİDSAD*, sy. 10, (2017): 183-194.

⁴⁴Memduh Paşa, *Yemen Islâhâtı*, 12.

⁴⁵COA, Y.MTV 271/5; Asaf Tanrıkut, *Yemen Notları*, Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1965, 34.

⁴⁶COA, Y.PRK.ASK 228/55; 230/4; Memduh Paşa, *Yemen Islâhâtı ve Bazı Mütalaat*, İstanbul: Numune-i Tıbaat Matbaası, 1325, 28; Atif Paşa, *Yemen Tarihi*, 229.

⁴⁷Memduh Paşa, *Yemen Islâhâtı*, 35; Tanrıkut, *Yemen Notları*, 40.

Bu olaylar üzerine, Yemen umûm kumandanlığı göreviyle Müşîr Ahmed Feyzi Paşa ve Teftiş heyeti riyâseti göreviyle Müşîr Şakir Paşa Yemen'e gönderildi.⁴⁸ Menaha şehri geçici olarak ordu ve vilayet merkezi yapıldı.⁴⁹ Bir yandan, mevcut asker tekrar düzene konulmaya çalışılırken, bir yandan da Anadolu ve Rumeli'den yeni nizamiye askeri ve redif taburları sevk edilmeye başlandı.

Yemen'deki 7. Orduda, piyade taburlarından ayrı olarak, bir süvâri alayı mevcuttu. Meselâ, 1896 yılının Ağustos ayında, toplam mevcudu 6.741 olan 7. Orduda 363 süvari bulunmaktaydı.⁵⁰ Önceki isyanlar sırasında, Yemen'e çok sayıda takviye nizamiye ve redif taburu gönderilmiş olmakla birlikte, hiç nizamiye süvarisi sevk edilmemişti. Bunda, Yemen coğrafyasının at kullanımına elverişsiz olmasının etkisi büyüktü.⁵¹ Yemen'e herhangi bir Hamidiye Süvari alayı da gönderilmemişti. 1891 isyanı sırasında, henüz Hamidiye teşkilatı yeni kurulmakta olduğundan Hamidiye alaylarının Yemen'e sevki söz konusu olamazdı. 1898 isyanında ise, 5. Ordu mıntikasından on altı redif taburu gönderilmiş, Hamidiye alayı sevki fikri gündeme gelmemiştir.

Yemen'e Hamidiye alayı gönderilmesi fikri, ilk olarak, İmam Hamidüddin'in faaliyetlerinin yoğunlaşması üzerine 1902 yılında gündeme gelmiş ve Askerî komisyon, altı Hamidiye alayının Yemen'e sevki kararını vermiştir.⁵² Fakat bu kararın uygulanmasına gerek kalmadan, muhtemelen alınan diğer tedbirlerin yeterli geldiği kanaatine varılarak, karardan vazgeçildiği anlaşılmaktadır.

Yemen'e Hamidiye alayı sevki fikrinin tekrar gündeme gelmesi, 1905 yılı Nisan ayı sonlarında oldu. Suriye'den gönderilen taburların başarısızlıkları ve kuşatma altındaki San'a'nın durumunun vahim bir hal alması üzerine, 1905 yılı Nisanının ilk ve ikinci haftalarında nizamiye ve redif olmak üzere toplam yirmi sekiz taburun Yemen'e sevki kararlaştırılmıştı. Sefer hazırlıklarının devam ettiği sırada, San'a 20 Nisanda eşkiya eline geçti. İşte böyle bir ortamda, Nisan ayı sonlarında İstanbul'da Yemen'le ilgili alınması gerekli diğer askerî tedbirler tartışılırken, üç Hamidiye alayının Yemen'e gönderilmesi fikri üzerinde durulmaya başlandı.

⁴⁸Atıf Paşa, *Yemen Tarihi*, 244.

⁴⁹COA, Y.PRK.BŞK 74/45 (Leff 4); A. İzzet Paşa, *Feryadım*, İstanbul: Nehir Yayınları, 1992, 1:38; Tanrikut, *Yemen Notları*, 1:39.

⁵⁰COA, Y.PRK.ASK 114/1.

⁵¹COA, Y.PRK.ASK 25/57.

⁵²COA, Y.MTV 227/134.

Seraskerlik, üç Hamidiye alayının Yemen'e sevki konusunda 27 Nisan 1905 tarihinde 4. Ordu komutanı Zeki Paşa'nın fikrini sordu. Fakat Zeki Paşa ertesi gün çektiği telgrafta, üç Hamidiye alayının Yemen'e sevki halinde, 4. Ordu mıntikasının asayiş ve dengelerinin bozulacağı gerekçesiyle bu fikre olumlu cevap vermedi. Ona göre, kuzey hattındaki, yani Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerindeki Hamidiye alaylarını meydana getiren aşiretler, Ermenilerle karışık bir şekilde bulunmakta, zaten Rusya ve İran topraklarındaki Ermeniler karışıklık çıkarmak için fırsat beklemekteydiler. Bu hattaki Hamidiye alaylarının başka bir yere sevki Ermenileri cesaretlendirecekti. Güney hattında ise, Milli aşireti reisi İbrahim Paşa'nın kurduğu alaylar vardı. Ancak bu mıntıkada da Şammar ve Aneze gibi devlete itaat etmeyen ve İbrahim Paşa ile rekabet halinde olan büyük aşiretler bulunmaktaydı. Bu mıntikadan alay sevk edilecek olursa, kontrol dışı aşiretlere fırsat doğacaktı.⁵³ Zeki Paşa'nın fikirlerinin İstanbul'daki yetkililer üzerinde etkili olduğu ve Hamidiye alayı gönderilmesi düşüncesinin bir süreliğine gündemden düştüğü anlaşılmaktadır.

Yemen'deki isyanın büyüklüğü karşısında, hazırlanmakta olan yirmi sekiz taburun da yetersiz geleceğinin anlaşılması üzerine, 10 Mayıs 1905 tarihinde her biri sekiz taburdan meydana gelen Malatya ve Mamuretülaziz Redif livalarının Yemen'e sevkine karar verildi.⁵⁴ Fakat sevk iradesinin üstünden bir ay geçmesine rağmen, askerlerin toplanmasında yaşanan sıkıntı sebebiyle taburlar sevk edilemedi. Rediflerin toplanmasının zaman alacağı anlaşılınca, 11 Haziran 1905 tarihinde adı geçen iki livadan vazgeçilerek, yine on altı taburdan meydana gelen ve 4. Ordunun üç nizamiye fırkasından birisi olan 19. Nizamiye fırkasının Yemen'e sevkine karar verildi.⁵⁵

19. Nizamiye fırkasının Yemen'e gönderilmesine karar verildiği 11 Haziran 1905 tarihinde çok önemli bir başka padişah iradesi çıkmıştı. İradede, Hamidiye Süvâri alaylarından ikisinin Yemen'e sevkine hakiki lüzum görüldüğü belirtilerek, Milli aşireti reisi Mirliya İbrahim Paşa'nın teşkil ettiği alaylardan biriyle, 4. Ordu mıntikasından diğer münasip bir alayın hemen hazırlanarak sevki istenmekteydi.⁵⁶

Her şeyden önce, Nisan ayında üç Hamidiye Alayının Yemen'e sevki üzerinde durulmuşken, 11 Haziran tarihli yeni irade ile bu sayı ikiye düşmüştür. Diğer yandan, iradede sadece Milli aşireti reisi İbrahim Paşa'nın adı verilmiş, ikinci alayın hangisi

⁵³COA, Y.PRK.ASK 228/46.

⁵⁴COA, İ.HUS 1323Ra-16; Y.EE 141/8.

⁵⁵COA, Y.MTV 275/73; BEO, NGG (Harbiye Gelen), Defter nr. 225, sıra nr. 1176/838.

⁵⁶COA, Y.PRK.ASK 230/53; BEO 2600/194961 (Leff 2).

olacağı belirtilmemiştir. Birinin adının verilip, diğerinin verilmemiş olması İbrahim Paşa'nın sevkindeki kararlılık ve kesinliğin göstergesidir.

İradede ikinci alayın hangisi olacağını belirtmemiştir. Bunu Yemen'e gidecek ikinci alayı tespit etme yetkisinin 4. Ordu komutanı Zeki Paşa'ya bırakıldığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Padişah emrini alan Zeki Paşa, önce, iradede adı geçen İbrahim Paşa'ya telgrafla haber vermek suretiyle birinci alay meselesini halletti.

Söz konusu iradenin, Zeki Paşa tarafından telgrafla Diyarbakır vilayetine iletiildiği, ancak İbrahim Paşa'ya tebliğ edilemediği anlaşılmaktadır. Çünkü Zeki Paşa 16 Haziran 1905 tarihli telgrafında, İbrahim Paşa'nın çölde ve telgraf merkezine oldukça uzak bir mesafede bulunduğundan bu tarihe kadar haber alınmadığını belirtmektedir.⁵⁷ İbrahim Paşa'nın gerçekten çölde bulunduğu için mi iradeden haberi olmadığı, yoksa irade resmen tebliğ edilmeden önce, olayı öğrenerek Yemen'e gitmemek için mi çöle uzaklaştığı yoruma açık bir konudur.

Neticede, iradede adı özellikle belirtilmiş olmasına rağmen, İbrahim Paşa ne o sırada, ne de daha sonra Yemen'e gitmiştir. Üstelik İbrahim Paşa'nın saldırılarından iyice bunalmış olan Diyarbakır halkı bir ay geçmeden Temmuz ayında telgrafhaneyi basarak, doğrudan Saray ile haberleşip, İbrahim Paşa'yı şikayet etmişlerdir. Diyarbakır'daki bu ilk halk hareketine “*Birinci Telgrafhane Hadisesi*” adı verilmiştir.⁵⁸

İradede Yemen'e gönderilecek ikinci alayın hangisi olacağı belirtilmemiştir. Ordu komutanı Zeki Paşa, Padişahın iradesini alay komutanlarına tebliğ ettiğinde Sivas'ta Karapapaklardan müteşekkil 40. Hamidiye Alayı komutanı Mihrali Bey Yemen'e gitmeye gönüllü oldu.⁵⁹ Mihrali Bey komutasındaki bu alay Yemen'e gidecek ve Mihrali Bey Yemen'de şehit düşecektir⁶⁰. İbrahim Paşa'nın yerine ise Patnos ve Erciş civarında olup Haydaranlı Aşiretinden Mirliya Kör Hüseyin Paşa seçilecektir. Ancak bu alay da Yemen'e sevk edilmek üzere ordu merkezi Erzincan'da bulunduğu sırada sevk emri iptal edilince Yemen'e gitmemiştir⁶¹.

⁵⁷COA, BEO 2600/194961 (Leff 2).

⁵⁸Ziya Gökalp, *Şakî İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler*, Hzr. Şevket Beysanoğlu, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976, 130-132; H. Zafer Kars, *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu*, Ankara: Kaynak Yayınları, 1984, 22-23; Aytar, *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna*, 124.

⁵⁹COA, Y.PRK.ASK 230/53.

⁶⁰Mihrali Bey ve Yemen'deki faaliyetleri ile ilgili bkz: Cengiz Çakaloğlu, *Yemen'den Dönemeyen Bir Karapapak: 40. Hamidiye Alayı Komutanı Mihrali Bey*, İstanbul: Kitabevi Yayını, 2011.

⁶¹COA, Y.PRK.ASK 231/31; Y.PRK BŞK 75/3.

Yemen'e gitmekten bir şekilde kurtulan İbrahim Paşa'nın etrafa tecavüzleri sonradan da devam edince bu sefer Hicaz demiryolunun muhafazası görevi ile bulunduğu yerden uzaklaştırılmak istenmiştir. Ancak İbrahim Paşa Hicaz'a gitmeyecek, beş yüz mevcutlu alayıyla birlikte Şam'da istihdam edilecektir⁶². İbrahim Paşa tekrar döndükten sonra üzerine sevk edilen devlet kuvvetleri ve husumet halinde bulunduğu aşiretlerle çatışma halindeyken 1908 yılında Nusaybin yakınlarında ölecektir.⁶³

⁶²COA, Y.MTV, 312/18; MV 120/17.

⁶³Günay, *Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irakta Aşiret Mücadeleleri*, 124-130.

Sonuç

II. Abdülhamid devrinde kurulan Hamidiye Hafif Süvari alayları teşkilatı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin tarihinde çok önemli bir yer tutmuştur. Alay çıkaran aşiretlerden biri olan Milli Aşireti teşkilat içindeki büyük aşiretlerden biri olmuştur. Aşiretin reisi İbrahim Paşa diğer alay komutanlarıyla kıyaslandığında hep bir adım önde olmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki alaylarla ilgili belgeler incelendiğinde lehte veya aleyhte en fazla belgenin İbrahim Paşa hakkında olduğu görülmektedir. İbrahim Paşa, teşkilatın kendisine sağladığı devlet desteği imkânını çok iyi kullanmış çevrede nüfuzunu sürekli artırmış ve çevredeki aşiretlere ve halka saldırmaya başlamıştır. 1904-1905 yıllarında Yemen’de İmam Yahya’nın çıkarmış olduğu isyan sırasında devlet İbrahim Paşa’yı alayıyla birlikte Yemen’e göndermek suretiyle hem Yemen’de ondan yararlanmak istemiş hem de adeta sürgüne göndererek Urfa ve Diyarbakır bölgesini rahatlatmak istemiştir. Diğer bir ifadeyle devlet bir taşla iki kuş vurmak istemiştir. Ancak İbrahim Paşa’nın Yemen’e gönderilmesi iradesi kendisine tebliğ edilememiş ve devletin planı tutmamıştır. Bu ise 1908 yılında ölümüne kadar yeni bazı olayların gelişmesinin temel sebebini teşkil etmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA).

Babıali Evrak Odası (BEO).

İrade.

Dahiliye (İ.DH).

Hususi (İ.HUS).

Meclis-i Mahsus (İ.MMS).

Taltifat (İ.TAL).

Yıldız Evrakı.

Esas Evrak (Y.EE).

Mütenevvi Evrak (Y.MTV).

Perakende Askeri Maruzat Evrakı (Y.PRK.ASK).

Resmî Yayınlar

Askerî Salnâme, H.1326.

Düstur, 1. Tertip, VI, Ankara 1939.

Yazma Eserler

ALİ EMİRİ, *Yemen Hatıratı*, (Türkçe yazma), Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri TRH 653, Tasnif nr. 355.

Sürelî Yayınlar

İkdam

Ruznâme-i Ceride-i Havadis

Sabah

Tercüman-ı Hakikat

Basılı Eserler

AHMET İZZET PAŞA, *Feryadım I*, İstanbul: Nehir Yayınları, 1992.

AHMED MUHTAR PAŞA, *Anılar Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Evveli*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

ALTAY, F., *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.

ATIF PAŞA, *Yemen Tarihi*, II, İstanbul: Şirket Matbaası, 1326.

AVERYANOF, P., *Ondokuzuncu Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri*, Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1926.

AYTAR, O., *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna*, İstanbul: Peri Yayınları, 1992.

BEYSANOĞLU, Ş., *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı (1894-1909)*, İstanbul: Diyarbakır Tanıtma Derneği Yayını, 1956.

BİREN, T., *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, İstanbul: Pınar Yayıncılık, 2006.

BOZAN, O., "20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkîyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği", *TİDSAD*, sy.10, (Mart 2017): 183-194.

ÇAKALOĞLU, C., *Müşîr Mehmed Zeki Paşa (1835-1929)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999.

ÇAKALOĞLU, C., *Yemen'den Dönemeyen Bir Karapapak: 40. Hamidiye Alayı Komutanı Mihrali Bey*, İstanbul: Kitabevi Yayını, 2011.

ELHAC AHMED RAŞİD PAŞA, *Tarih-i Yemen ve San'a*, İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası, II, 1291.

GÜNAY, S. S., *Hamidiye Hafif Süvari Alayları (1890-1918)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983.

_____ ; "II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irakta Aşiret Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy.2 (1995): 103-132.

KARACA, A., "Hamidiye Hafif Süvari Alayları Hakkında Bazı Tesbîtlere", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1995, 309-318.

KARS, H.Z., *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu*, Ankara: Kaynak Yayınları, 1984.

KODAMAN, B., *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1987.

_____ ; "Hamidiye Hafif Süvari Alayları", *İÜ, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy.32, (1979): 427-480.

MAYEFSKİ, *Van, Bitlis Vilayetleri Askerî İstatistiki*, Çev. Sadık Bey, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1330.

MEHMED MEMDUH, *Miftah-ı Yemen*, İstanbul: Matbaatü Hayriye ve Şürekası, 1330.

MEMDUH PAŞA, *Yemen Islahatı ve Bazı Mütalaat*, İstanbul: Numune-i Tıbaat Matbaası, 1325.

RÜŞDÎ PAŞA, *Yemen Hatırası*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1325.

SIRMA, İ. S., *Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyancıları*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.

SIRRI PAŞA, *Mektûbât-ı Sırrı Paşa*, II, İstanbul, 1310.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), III/5, Ankara: Genelkurmay Yayını, 1978.

TANRIKUT, A., *Yemen Notları*, Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1985.

TEPEYRAN, E.H., *Canlı Tarihler I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1944.

TÜRKMEN, Z., “Mustafa Kemal Yemen’de; Seyyid İdris İsyanının Bastırılmasında Rolü ve Etkinliği”, *Askerî Tarih Bülteni*, sy. 40, (1996): 95-107.

ÜNAL, F., “Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sy. 41 (2007): 183-204.

ZİYA GÖKALP, *Şakî İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler*, (Hzr: Şevket Beysanoğlu), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.

ZİYA ŞAKİR (SOKO), *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957.